

Державна політика у галузі шкільної правової освіти України (кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.)

Досліджено діяльність центральних органів влади у сфері шкільної правової освіти.

Ключові слова: освіта, шкільна правова освіта, державна політика.

Зміни, які сталися у політичному житті СРСР та УРСР у кінці 80-х років ХХ ст. серйозно вплинули на культурно-освітнє життя України. Адже демократизація усього суспільства не оминула і демократизацію освіти. Разом з будівництвом нової, незалежної української держави постали проблеми розбудови її освітньої галузі, адже у спадок було отримано стару радянську систему освіти. Саме нова система освіти мала забезпечити підготовку молодих громадян України в загальноосвітніх навчальних закладах на нових принципах.

Зазначимо, що однією із перших ґрунтовних праць з проблеми правової освіти була колективна робота «Юридична освіта і наука на Україні», підготовлена під керівництвом Ю. Шемшученка [1]. Це одна із концептуальних, комплексних, теоретичних праць новітньої української доби після проголошення незалежності. У цьому дослідженні ґрунтовно висвітлено стан юридичної освіти і науки з другої половини ХІХ ст. до проголошення України незалежною державою у 1991 році.

Враховуючи актуальність, наукове та практичне значення проблеми, недостатнє її вивчення в історичній літературі, автор ставить за мету дослідити питання державної політики у сфері шкільної правової освіти України. Для досягнення визначеної мети у статті ставляться такі науково-дослідні завдання: розкрити нормативно-правове забезпечення освіти країни в кінці ХХ ст. на початку ХХІ ст.; дослідити форми та методи діяльності центральних органів влади у сфері правової освіти.

Потреба реформування шкільної освіти у державі була відчутною ще до проголошення незалежності. Цього вимагали зміни, які сталися в СРСР після проголошення курсу держави на «перебудову» та Декларація про державний суверенітет республіки [2, с.3–8].

Координацію шкільної правової освіти у кінці 80-х рр. ХХ ст. здійснювало Міністерство народної освіти та Міністерство юстиції [3, арк.16–18, 34–39]. Профільне Міністерство слідувало за програмами та якістю навчання, а Міністерство юстиції через юридичну методичну раду здійснювало координаційну методичну роботу щодо юридичного всеобучу у республіці [3, арк.1–9]. Мета цього заходу полягала у вивченні права

у навчальних закладах, системі підготовки та підвищення кваліфікації кадрів тощо [3, арк.4–9]. Постановою Ради Міністрів УРСР від 29 червня 1990 р. № 143 «Про заходи щодо організації юридичного всеобучу в УРСР» було введено у дію Програму юридичного всеобучу в УРСР [4, арк.35]. Цим нормативним документом організацію юридичного всеобучу було покладено на виконкомі місцевих Рад народних депутатів, міністерства і відомства. Було також запроваджено залежно від вікових категорій осіб, які навчалися, різноманітні форми юридичного всеобучу. Так, зокрема для учнів і студентів пропонувалося вивчення правових дисциплін у загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах, а також позакласне, позааудиторне правове виховання, участь в олімпіадах правових знань [5, арк.225].

У 1991 р. ще до проголошення незалежності Міністерство внутрішніх справ, Міністерство народної освіти, Держкомітет у справах молоді та спорту, Мін'юст України, Мінкультури, Мінхорони здоров'я, Мінпраці Кабінетом Міністрів було розроблено і затверджено «Міжвідомчу програму правового і морального виховання підлітків на 1991–1992 роки» [5].

В Україні, починаючи з 1991 р., розпочалася робота над створенням нової концепції освіти, зокрема і правової, оскільки у суспільстві відбулися кардинальні зміни соціально-економічних і політичних відносин. З огляду на принципи, які були закладені у Законі Української РСР «Про освіту» [6, Ст.451], наукових досягнень, практичного досвіду, прогностичних передбачень та наявних невідповідностей між існуючим станом освіти і рівнем, на якому вона мала бути, було розроблено Програму розвитку народної освіти Української РСР на перехідний період (1991–1995) [7, с.5–10].

З середини 90-х рр. ХХ ст. у державі чимало уваги розпочали приділяти перебудові шкільної освіти Верховна Рада України, Комісія Верховної Ради України з питань науки й освіти, Президент України, Кабінет Міністрів і профільне Міністерство освіти України, Міністерство юстиції України визначали політику у цій галузі [8, с.4–8].

На виконання Постанови Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про освіту» та з метою забезпечення розвитку освіти як пріоритетного засобу розбудови Української держави Кабінет Міністрів України 3 листопада 1993 р. видав Постанову Про Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття») [9, арк.30–45]. Цим документом були затверджені та схвалені І з'їздом педагогічних працівників України Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») та заходи щодо її реалізації. На виконання рішень цієї програми міністерства і відомства, у підпорядкуванні яких були навчальні заклади, місцеві державні адміністрації розробили протягом 1994 р. галузеві та регіональні програми практичної реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття») [9, арк.44–47].

Учасники парламентських слухань у 1995 р., проаналізувавши стан освіти в Україні, зазначили, що негативні процеси в соціально-економічній сфері, різке падіння виробництва, послаблення контролю з боку владних структур за додержанням вимог Закону Української РСР «Про освіту» призвели до серйозних недоліків в організації діяльності освітньої галузі, обумовили в ній кризові явища [10, Ст.52].

У цьому ж 1995 р. було видано Указ Президента «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні», у якому окреслено основні напрями реформування цієї галузі в перехідний період [11, с.2–8].

На підвищення правосвідомості і правової культури громадян була спрямована «Програма правової освіти населення України». Згідно з програмою Кабінет Міністрів України зобов'язав «міністерства й інші центральні органи державної виконавчої влади, Уряд Автономної Республіки Крим, облвиконкоми, Київський та Севастопольський міськвиконкоми протягом першого півріччя 1995 р. розробити конкретні заходи, спрямовані на практичну реалізацію програми правової освіти населення України» [12, Ст.198].

До цього часу правова освіта населення в Україні здійснювалася на підставі Постанови Ради Міністрів Української РСР «Про заходи щодо організації юридичного всеобучу в Українській РСР» [4, арк.35].

На реалізацію вже нової програми було проведено чимало важливих заходів у цій галузі [12, Ст.198.]. Зазначимо, що відповідно до цієї Програми, координацію діяльності міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, а також методичне забезпечення щодо правової освіти населення було покладено на Міністерство юстиції.

Питання правової освіти населення на державному рівні у кінці ХХ ст. порушувалося Президентом України. У Посланні Президента до Верховної Ради України у 2000 р. «Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр.» зазначалося про необхідність підвищення уваги до правової освіти громадян та правової інформатизації. Передбачалося докласти значних зусиль для активізації роботи у цьому напрямі у регіонах, у піднесенні ролі міжвідомчих комісій з питань правової освіти та пропаганди [13].

Знаковим державної політики у сфері шкільної правової освіти став 2001 р. У державі стали розуміти необхідність кардинальних реформ у цій галузі, оскільки будувати правову державу без підвищення рівня правової освіти було дуже важко. Саме тому у жовтні 2001 р. було видано Указ Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» [14, Ст.1921]. Мета цього нормативно-правового акта полягала в підвищенні рівня правової освіти населення, створенні належних умов для набуття громадянами правових знань, а також забезпечення їх конституційного права знати свої права й обов'язки.

Завдяки проведеним державою заходам у 2001–2005 рр. було створено необхідні умови для набуття широкими верствами населення правових знань і навичок у їх застосуванні, забезпечено доступ громадян до джерел правової інформації, а також визначено основні напрями правоосвітньої діяльності та першочергові заходи щодо їх реалізації. Крім цього, було підвищено рівень правової підготовки населення, насамперед, учнівської та студентської молоді, громадян, які перебувають на державній службі, обрані народними депутатами України, депутатами місцевих рад, викладачів правових дисциплін і журналістів, що висвітлюють правову тематику [15, с.129–130].

Разом із цим протягом зазначеного періоду держава сприяла утвердженню гуманістичних правових ідей, загальнолюдських і національних правових цінностей, визнала правову освіту населення одним з основних

чинників формування високої правосвідомості та правової культури окремих громадян й усього суспільства.

Таким чином, правова освіта населення цього періоду полягала у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального й інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань і навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків. Вона була складовою частиною системи освіти і мала на меті формування високого рівня правової культури та правосвідомості особи, її ціннісних орієнтирів й активної позиції як члена громадянського суспільства.

Досягненням держави цього періоду була спроба концептуально визначити основні напрями правової освіти, починаючи від дошкільних навчальних закладів та завершуючи вищими.

У цей період питаннями шкільної правової освіти стали активно займатися окрім Міністерства освіти і науки України і Міністерство юстиції України, Академія правових наук України, Всеукраїнська міжвідомча координаційно-методична рада з правової освіти населення [16, с.128–139.].

Починаючи з 2001–2002 р., в Україні були запроваджені регіональні програми правової освіти населення. З цією метою майже кожна обласна адміністрація на своєму електронному сайті розмістила такі програми. Місцевими органами виконавчої влади було організовано конференції, семінари, симпозиуми з питань підвищення рівня правової культури громадян. У цей самий період було видано багато підручників і посібників з правознавства для загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, популярних юридичних посібників, збірників актів законодавства [17, с.2].

Щорічно, починаючи з 2001 р., Міністерством освіти і науки України проводилися навчально-методичні семінари для викладачів правових дисциплін загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів із залученням наукових працівників і фахівців-практиків у галузі права. Починаючи з 2002–2003 навчального року, Міністерством освіти і науки України та Міністерством юстиції України було розв'язано питання щодо обов'язкового викладання основ правознавства у загальноосвітніх навчальних закладах, починаючи з 9 класу. У цьому ж навчальному році та наступних навчальних роках Міністерство освіти і науки України забезпечило розроблення методик і видання методичних посібників з викладання основ правознавства в 9–12 класах загальноосвітніх навчальних закладів, а також видання навчальних підручників з основ правознавства [14, Ст.1921].

Постановою Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2001 р. № 344 було затверджено «Програму розвитку юридичної освіти на період до 2005 року», реалізацію та координацію якої було покладено на Міністерство освіти і науки України та Міністерство юстиції України [18, Ст.649]. Цією програмою конкретизувалася державна політика у сфері правової освіти у зв'язку зі змінами у державі, які сталися на рубежі ХХІ ст. Оскільки становлення української державності, фундаментальне оновлення законодавства, проведення судової реформи, посилення судового захисту прав і свобод громадян, створення соціально-орієнтованої ринкової економіки та необхідність захисту українського підприємни-

цтва, боротьба із злочинністю – усе це потребувало кваліфікованого юридичного забезпечення.

Ще однією віхою державної політики у сфері шкільної правової освіти став Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти», виданий 17 квітня 2002 р. [19, Ст.860]. Цей нормативно-правовий акт визначив стратегію та основні напрями подальшого розвитку освіти в Україні. Він також гарантував, що держава має забезпечувати екологічну, правову, економічну освіту [19].

У галузі освіти державна політика ґрунтується на стратегічних документах розвитку освіти (програми, доктрини, концепції тощо); конституційних нормах; міжнародних, міждержавних договорах, ратифікованих вищим законодавчим органом; законодавчих актах; указах та розпорядженнях Президента; постановках Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України; наказах, розпорядженнях Міністерства освіти і науки, міністерств і відомств, яким підпорядковані заклади освіти; наказах та розпорядженнях регіональних органів виконавчої влади, які видані в межах їх компетенції [20].

На формування державної освітньої політики впливають зовнішні фактори, що дає змогу враховувати стан, тенденції та перспективи розвитку освіти, потреби суспільства та держави в освіті, розробляти реалістичну освітню політику, яка б була побудована на вітчизняному досвіді з урахуванням досягнень в освітній сфері міжнародного співтовариства [21].

Державна політика в галузі освіти ставить за мету розвиток системи освіти в інтересах формування гармонійно розвиненої, соціально активної, творчої особистості, а також як одного з факторів економічного і соціального прогресу суспільства на основі проголошеного Україною пріоритету освіти [22, с.6-16]. Реалізація державної освітньої політики покладається на центральний орган державної виконавчої влади (здійснює керівництво освітою), інші міністерства і відомства, яким підпорядковано заклади освіти, Міністерство Автономної Республіки Крим, місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Крім того, освітянська діяльність в Україні регулюється Постановами Верховної Ради України, Указами та розпорядженнями Президента України, Постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, положеннями, наказами і розпорядженнями Міністерства освіти і науки України [23, с.147].

До цього слід додати, що державна політика України в галузі освіти ґрунтується також на правових актах європейського і світового освітньо-правового простору.

На наш думку, це дає змогу стверджувати, що в Україні не лише сформовано законодавчу та нормативно-правову базу системи освіти, а й створено нову самостійну галузь законодавства – освітянську, яка продовжує розвиватися та вдосконалюватися.

У результаті зміни влади в Україні у 2004 році розпочалися стрімкі зміни в політичному житті країни, які в свою чергу вплинули на культурно-освітній процес держави. Було видно, що з 90-х років ХХ ст. приймалася низка нормативно-правових актів у галузі освіти, однак результати їх впровадження були дуже незначними.

Реформування в освіті очевидно було пов'язане із новим політичним курсом керівництва держави. Тому міністри освіти і науки України

В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко впроваджували у освітній процес країни європейський курс Президента України В. А. Ющенка на приєднання до Болонської декларації.

З метою подальшого розвитку освіти в Україні, її інтеграції в європейський освітній простір, а також створення умов для забезпечення доступу громадян до якісної освіти, утвердження високого статусу педагогічних працівників у суспільстві 4 липня 2005 року виданий Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» [24, с.4-9].

Частина заходів, різноманітних указів, розпоряджень, постанов виконувалися, а частина нереалізовувалася з причин відсутності чіткості і нестабільності в політиці країни та постійній боротьбі за владу.

12 липня 2006 р. на виконання Указу Президента Розпорядженням Кабінету Міністрів України була затверджена «Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки» [25, Ст.2035]. У ній чітко визначалася державна політика у сфері освіти, зокрема держава стала більше уваги приділяти розширенню обсягів охоплення населення освітою та інтеграції України в європейський освітній простір.

21 липня 2006 р. Кабінет Міністрів України видав Постанову «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» [26, Ст.2132]. У цьому документі ґрунтовно проаналізовано і становище освіти на початку ХХІ ст.

Завершальною, важливою віхою досліджуваної нами проблеми став 2007 р. Адже, відповідно до Закону України від 13 травня 1999 р. № 651 «Про загальну середню освіту», Указу Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 922 «Про Національну програму правової освіти населення», реалізуючи рекомендації Всеукраїнської міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти населення та з метою створення належних умов для набуття громадянами необхідного обсягу правових знань і навичок у їх застосуванні, починаючи з початкової школи, спільним наказом Міністерства освіти і науки України та Міністерства юстиції України від 8 червня 2007 р. № 460/762/7 затверджено склад міжвідомчої робочої групи з розроблення Концепції безперервної правової освіти у системі загальноосвітніх навчальних закладів [27].

Проведені державою заходи у сфері освіти вже у 2006–2007 рр. сприяли залученню громадян до національної культури, зміцненню моралі і духовності, формуванню у дітей та молоді національних світоглядних позицій, патріотизму [14].

Таким чином, у перші роки ХХІ ст. питаннями шкільної правової освіти стали активно займатися, окрім Міністерства освіти і науки України, і Міністерство юстиції України, Академія правових наук України, Всеукраїнська міжвідомча координаційно-методична рада з правової освіти населення. Центральними органами влади було видано низку нормативно-правових актів направлених на регулювання освітньої галузі.

Зміна політичної еліти у країні у 2004 році спонукала й зміни у галузі освіти, сприяла приведенню її до Європейських стандартів, намітила шляхи її реформування у відповідності з реаліями сучасного розвитку країни.

Хоча матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів, підвищення ролі педагогічного працівника у суспільстві, зростання його матеріального добробуту новою владою покращити не вдалося. Саме

державна політика у цьому напрямі, на наш погляд, потебує більшої уваги і реалізації та наукової розробки.

Список використаних джерел

1. Юридична наука і освіта на Україні : моногр. / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Наукова думка, 1992. – 304 с.
2. Декларація про державний суверенітет України: Прийнята Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р. // Нове законодавство України / Упоряд. Л. С. Горьовий, В. І. Стадник. – К. : Україна, 1992. – Вип. 1. – 151 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади й управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.8. - Оп.12. - Спр.1352. - 54 арк.
4. ЦДАВО України. – Ф.8. - Оп.15. - Спр.1708.
5. ЦДАВО України. – Ф.Р-2. - Оп.15. - Спр.1426.
6. Закон Української РСР «Про освіту» / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – 1991. - № 34. - Ст. 451.
7. Програма розвитку народної освіти Української РСР на перехідний період (1991–1995 рр.) / Міністерство народної освіти УРСР // Інформац. зб. Міністерства народної освіти УРСР. - 1991. - № 15–16. - С. 5–10.
8. Закон України «Про освіту» / Верховна Рада України // Законодавство України про освіту : зб. законів. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – 159 с.
9. ЦДАВО України. – Ф.166. - Оп.18. - Спр.259.
10. Постанова Верховної Ради України від 17 лютого 1995 р. № 72 «Про рекомендації учасників парламентських слухань про стан освіти в Україні» / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 7. – Ст. 52.
11. Указ Президента України від 12 вересня 1995 р. № 832 «Про Основні напрями реформування вищої освіти в Україні» / Адміністрація Президента України // Урядовий кур'єр. – 1995. – 21 верес. – С. 2–8.
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 травня 1995 р. № 366 «Про затвердження Програми правової освіти населення України» / Кабінет Міністрів України // ЗП України. – 1995. – № 8. – Ст. 198.
13. Послання Президента до Верховної Ради України від 23 лютого 2000 року № 276 а «Україна : поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр.» [Електронний ресурс] / Адміністрація Президента України // Режим доступу : ІПС «НАУ», електронна версія 8.4.0.0. – Назва з екрану
14. Указ Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 992 «Про Національну програму правової освіти населення» / Адміністрація Президента України // Офіційний вісник України. – 2001. – № 43. – Ст. 1921.
15. Гуцалова К. М. Міністерство юстиції планує здійснювати законотворчу діяльність та й надалі опікуватися питаннями правової освіти населення / К. М. Гуцалова // Юридичний журнал. – 2004. – № 6. – С. 129–130.
16. Міністерство юстиції України та його органи : На допомогу вчителю правознавства / Міністерство юстиції України // Все для вчителя. – 2004. – № 7-8. – С. 128-139.
17. Онопенко В. В. Про правову державу, освіту та правовий нігілізм / В. В. Онопенко // Юридична газета. – 2005. – 16 черв. – С. 2.
18. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2001 р. № 344 «Про затвердження Програми розвитку юридичної освіти на період до 2005 року» / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України. – 2001. – № 15. – Ст. 649.

19. Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347 «Про Національну доктрину розвитку освіти» / Адміністрація Президента України // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – Ст. 860.
20. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту : статті, нариси, інтерв'ю / В. П. Андрущенко – К. : Знання України, 2004. – 804 с.
21. Кононенко П. П. Українська освіта у світовому часопросторі / П. П. Кононенко, Т. П. Кононенко. – К. : Знання, 2007. – 592 с.
22. Кононенко П. П. Українська освіта: стан, проблеми, перспективи в світі // Українознавство. – 2006. – №1. – С. 6-16.
23. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття. Освіта і наука: творчий потенціал державо і культуротворення / Авт. кол. : В. М. Литвин (кер), В. П. Андрущенко [та ін.] – К. : Навч. книга, 2004. – Кн. 2. – 672 с.
24. Указ Президента України від 4 липня 2005 року № 1013 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» / Адміністрація Президента України // Зб. нормат.-правов. док. / За заг. ред. С. М. Николаєнка. – К., 2007. – С. 4–9.
25. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2006 р. № 396-р. «Про схвалення Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки» / Кабінет Міністрів України // Урядовий кур'єр. – 2006. – 2 серп. – С. 2–6.
26. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України. – 2006. – № 30. – Ст. 2132.
27. Наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства юстиції України від 08 червня 2007 року № 460/762/7 «Про створення міжвідомчої робочої групи з розроблення Концепції безперервної правової освіти у системі загальноосвітніх навчальних закладів» [Електронний ресурс] // Режим доступу : ІПС «НАУ», електронна версія 8.4.0.0. – Назва з екрану.

Гуз А.М. Государственная политика у сфере школьного правового образования Украины (конец XX века – начало XXI века)

Исследовано деятельность центральных органов власти в области школьного правового образования в Украине.

Ключевые слова: образование, школьное правовое образование, государственная политика.

Guz, A.M. State politics of law school education in Ukraine

In the article author researches state politics of law school education in Ukraine.

Key words: educational, law school education, state politic.